

Mühimme Defterlerine Göre Klasik Dönem Sonrasında Osmanlı İmparatorluğunda Girişimcilik (1605-1702)

Entrepreneurship in the Ottoman Empire After the Classical Period According to Mühimme Notebooks (1605-1702)

Yasin AKKUŞ*

ÖZ

Osmanlı İmparatorluğunda girişimcilik çoğunlukla tek bir dönem ve bir bütün halinde değerlendirilmektedir. Arşiv kayıtlarını yeterince dikkate almadan yapılan bu değerlendirmeler İmparatorluğun son dönemindeki girişimciliğin tüm dönemleri kapsayacak şekilde genişletilmesi sonucunu doğurmaktadır. Buradan yola çıkarak Osmanlı İmparatorluğunda girişimciliğin gayrimüslimlerin ve yabancıların elinde olduğu, Müslüman Türk girişimci sınıfının olmadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak arşiv kayıtları dikkate alınarak değerlendirmeler yapıldığında bu iddialara cevap verebilecek kanıtlara ulaşılmaya başlandığı görülmüştür. Divan-ı Hümayun kararlarının kaydedildiği mühimme defterleri bu arşiv kayıtlarının başında gelmektedir. Bu kayıtların, incelenen dönemdeki (1605-1702) girişimcilik profilini açıklayabilecek ipuçları taşıdığı görülmüştür. Ele alınan mühimme defterlerinin içerik analizine tabi tutulması sonucunda 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda güçlü bir Müslüman Türk girişimci sınıfının olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Osmanlı İmparatorluğu, Girişimcilik, Mühimme Defteri, İçerik Analizi, Klasik Sonrası Dönem, 17. Yüzyıl

ABSTRACT

Entrepreneurship in the Ottoman Empire is mostly evaluated in a single period and as a whole. These evaluations, which are made without considering the archive records sufficiently, result in the expansion of entrepreneurship in the last period of the Empire to cover all periods. From this point of view, it is frequently stated that entrepreneurship in the Ottoman Empire was in the hands of non-Muslims and foreigners, and that there was no Muslim Turkish entrepreneurial class. However, when the evaluations are made by considering the archive records, it is seen that the evidence that can answer these claims has begun to be reached. Mühimme registers, in which the decisions of the Divan-ı Hümayun are recorded, are at the forefront of these archive records. It is seen that these records contain clues that can explain the entrepreneurial profile of the period (1605-1702). As a result of the content analysis of the mühimme notebooks, it was found that there was a strong Muslim Turkish entrepreneurial class in the Ottoman Empire in the 17th century.

KEYWORDS

Ottoman Empire, Entrepreneurship, Mühimme Notebook, Content Analysis, Post-Classical Period, 17th Century

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
11.04.2022	23.06.2022
Atıf	Akkuş, Y. (2022). Mühimme Defterlerine Göre Klasik Dönem Sonrasında Osmanlı İmparatorluğunda Girişimcilik (1605-1702). <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 25 (25. Yıl Özel Sayısı), 273-287.

GİRİŞ

Girişimcilik tarihine yönelik çalışmaların hem girişimcilere hem de girişimcilik iklimindeki politika yapıcılara geçmişten bir ışık tutacağı düşünülmektedir. Bu ışığın etkili olabilmesi için ise ön kabullerin ve ön yargıların ortadan kaldırılması veya en azından azaltılması gerekmektedir. Bu çalışma ile Klasik Dönem sonrasında Osmanlı İmparatorluğundaki girişimciliğe dair hatalı kabullerin giderilmesi amaçlanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda girişimcilik, işletme tarihini ele alan çalışmalarda genellikle bir bütün olarak ele alınmıştır (Akkuş ve Menteş, 2018: 169-170). İmparatorluğun yedi yüzyıla varan tarihi tek bir dönem olarak ele alındığında ise çeşitli indirgemelerin yapılması zorunlu olmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki girişimci profiline, dayandırılacak bir kaynak öne sürmeksizin daha önceki dönemlere de yansıtıldığı görülmüştür (Kamaç ve Kışma, 2020: 136). Buna göre Osmanlı İmparatorluğunda Müslüman Türk girişimci sınıfının bulunmadığı (Candan, 2011: 161-163) ve girişimciliğin daha çok gayrimüslim tebaa ve yabancılar tarafından yapıldığı sıklıkla zikredilmektedir (Aşkın ve diğ., 2011: 62; Geyikdagi ve Geyikdagi, 2011: 376-377). Müslüman Türklerin ise daha çok çiftçiliği, askerliği ve memurluğu tercih ettiğinden birçok farklı kaynakta dillendirilmektedir (Bailey, 1942: 78-79; Çakırer, 2016: 13-14; Durukan, 2006: 27; Küçük, 2015: 37; Tutar ve Altınkaynak, 2014: 9-10). Tüm bunlara karşın ortaya konmaya başlayan arşiv kayıtları ile Osmanlı İmparatorluğunda Müslüman Türk girişimcilerin azımsanmayacak düzeyde olduğuna işaret eden kanıtlara ulaşılmaya başlanmıştır (Faroqhi, 2014: 360).

Bu çalışmamın amacı Osmanlı İmparatorluğu Divan-ı Hümayun kararlarının yazıldığı mühimme defterlerinin içerik analizi yapılarak klasik sonrası dönemde (17. yüzyıl) Osmanlı İmparatorluğundaki girişimci profiline açık bir şekilde ortaya konmasıdır. Böylece işletme tarihi literatüründeki iddiaları destekleyen ya da reddeden kanıtlara ulaşılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca girişimcilerin türleri, inanç yapıları, girişimcilik faaliyetlerini gerçekleştirdiği yerler ve kullandıkları para birimleri incelenerek 17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğundaki girişimcilik iklimine dair ipuçlarına ulaşılmaya çalışılmaktadır. Araştırmanın amacı kapsamında ele alınan araştırma soruları aşağıda sıralanmaktadır:

Osmanlı İmparatorluğunun 17. yüzyılında öne çıkan girişimcilik türleri nelerdir?

Dönemin girişimcilerinin tercih ettiği girişimcilik yerleri (ya da yolları) ve kullandıkları para birimleri nelerdir?

Osmanlı İmparatorluğunda girişimcilik faaliyet yürütenlerin inançları nasıl dağılmaktadır?

Müslüman Türk girişimcilerin girişimciliği tercih etmediği iddialarına 17. yüzyıl mühimme defterleri üzerinden bir perspektif sunulabilmekte midir?

1. 17. YÜZYIL PERSPEKTİFİ İLE GİRİŞİMCİLİK

Günümüzdeki girişimcilik anlayışı ile 17. Yüzyıldaki girişimcilik anlayışı arasında farkların olması olağan olarak kabul edilebilmektedir. Bu bölümde 17. Yüzyıldaki girişimcilik kavramının genel çerçevesi çizilmiştir.

Sanayi devrimi sonrasında girişimcilik “yıkıcı yenilik” kavramı beraber ele alınmaya başlamıştır (Schumpeter, 2000: 51-59). Bu nedenle günümüzde girişimcilik dendiğinde daha çok yenilikçi girişimcilerin anlaşıldığı görülmüştür (Ergen, 2014: 25-28; Karadal ve Saygın, 2013: 61-62; Sami, 2016: 30). Ancak sanayi devrimin öncesindeki 17. yüzyılda girişimciliği bu günkü girişimcilik anlayışı üzerinden değerlendirmenin sağlıklı olmayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle ilgili dönemdeki girişimciliği tanımlayabilmek için döneme daha yakın tanımların değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Richard Cantillon (1680-1734) girişimciliği ilk tanımlayan düşünürler arasında bulunmaktadır. Cantillon’a göre girişimci kar elde etmek üzere fırsatlar aratan ve risk alan bireydir. Ayrıca Cantillon girişimciyi taşradan aldığı ya da ürettiği ürünü kasabada çeşitli aralıklarla kurulan pazarlara getirip satan tüccar olarak tarif etmektedir (Cantillon, 2010: 29-31).

17. Yüzyıldaki girişimleri anlamının bir diğer yolu girişim bünyesinde faaliyet gösteren kişilerin ele alınmasıdır. Dönemdeki girişimleri günümüzün kalabalık ve büyük şirketleri ile kıyaslanmanın yanlış olacağı düşünülmektedir. 18. Yüzyıl İngiltere’inde birkaç bez tüccarı ve dış ticaretle uğraşan tacirden başka büyük ve kalabalık girişim görmeyen zor olduğu dile getirilmektedir. Yine 18. yüzyılda Amsterdam’da en büyük ve kalabalık girişimlerdeki çalışan sayısının otuzu geçmediği aktarılmaktadır (Braudel, 2017: 431).

Tüm bu değerlendirmelerden yola çıkarak 17. yüzyıldaki girişimcilik faaliyetlerini; kar elde etmek için hesaplanmış riskleri üstlenen, çoğunlukla aile ve akraba bireylerin faaliyetleri altında yürütülen, iç veya dış ticaret veya zanaatkarlıkla uğraşan küçük ekonomik yapılar olarak tanımlamanın yerinde olacağı düşünülmektedir.

2. 17. YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA GİRİŞİMCİLİĞİN GENEL YAPISI

Osmanlı İmparatorluğunda girişimciliği anlayabilmek için girişimcilik yapısı içerisindeki alt unsurların dağılımı ve özelliklerin ortaya koyulması gerekmektedir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğundaki iç ticaret, dış ticaret, imalat, esnaflık ve zanaatkarlık genel bir biçimde açıklanmıştır.

Bir girişimcilik türü olan ticaretin Osmanlı İmparatorluğunun hem klasik çağında hem de sonrasında oldukça yaygın olduğu görülmüştür (İnalçık, 2000). Üstelik tüccarların yerel ekonominin önemli bir fonksiyonunu oluşturmaktadır. Merkezi idarenin hem tüccarı korumaya hem onları kontrol etmeye yönelik sıkı tedbirlerinin olduğu söylenebilmektedir. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin tüccarları kontrol etmekte esnaflara kıyasla daha fazla zorlandığı aktarılmaktadır (Pamuk, 2005: 8-9).

Osmanlı İmparatorluğu uyruklu tüccarların Avrupa devletleri ile doğrudan dış ticaret yaptıkları aktarılmaktadır. Hatta İtalyan panayırında satış yapan Türk ve İranlı tüccarların Venedik'in ticaretini etkiledikleri söylenmektedir (İnalçık, 2014: 274). Venedik'e giden Müslüman Türk tüccarların bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu sarayı adına alış veriş yapan hassa tacir adı verilen özel tüccarlardır (Bozpinar, 2021: 352). İkinci kısım ise korsan tehdidi ve navlun bedeli nedeniyle gruplar halinde hareket eden Müslüman Türk tüccarlardır (Köse, 2005: 106). Ayrıca Venedik'te Müslüman Türk tüccarların kullanması için iş hanının tahsis edildiği bilinmektedir (Turan, 1968: 249-261). Akdeniz dışında Karadeniz kıyıları üzerinden yapılan dış ticarete de Müslüman Türklerin etkin hatta baskın olduğu aktarılmaktadır (İnalçık, 2014: 273).

Osmanlı İmparatorluğunda esnaf ve zanaatkarlar lonca yapıları üzerinden örgütlenmekte ve denetlenmektedir. Loncalar hem esnaf ve zanaatkarın denetimini gerçekleştirmekte hem de esnaf ile devlet arasında bir köprü görevi üstlenmektedir (Uzunçarşılı, 2011: 689). Loncalarda hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler bulunabilmektedir. Ancak ileri gelenlerin ağırlıkla Müslüman Türklerden seçildiği aktarılmaktadır (Faroqi, 2006: 713-714).

Klasik çağda ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu farklı bölgelerinden yayılmış olan güçlü bir dokuma sanayinin bulunduğu aktarılmaktadır. Tekstil imalatının Avrupa ve Hindistan ile yarışı konumda olduğu görülmüştür. Avrupa'da üretilen bir kumaşın Bursa'da Edirne'de boyandığı söz konusu olabilmektedir. Hatta İngiltere'ye dokuma ve boyama tezgâhlarının ihraç edildiği paylaşılmaktadır (Tabakoğlu, 2008: 250). Osmanlı İmparatorluğunda deri ve deri işleme sanayisini de ileri olduğu ve işlenmiş deri ürünlerinin başlıca ihraç ürünleri arasında geldiği aktarılmaktadır (Akdağ, 1949: 509).

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışmada materyal olarak Osmanlı İmparatorluğunun Divan-ı Hümayun toplantılarında görüşülen kararların kaydedildiği mühimme defterleri kullanılmıştır. Divan-ı Hümayunda alınan kararlar padişahın onayının ardından mühimme defterlerine kaydedilmektedir. Defterler 17. yüzyıl sonlarından itibaren "mühimme" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Daha önce bu kayıtların yer aldığı defterlere devlet hükümleri anlamına gelen ahkam-ı miri adı verilmektedir (Kütükoğlu, 2020). Türkiye Cumhuriyet Devlet Arşivleri Başkanlığında hicri 961-1333, miladi 1553-1915 tarihleri arasındaki kayıtların tutulduğu 419 mühimme defteri bulunmaktadır. Bu defterlerde devleti ilgilendiren siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve askeri kararlar bulunmaktadır. Mühimme defterleri tutulduğu Divanlar bakımından dört grup altında ele alınmaktadır. Sadrazamın başkentten başka bir yerde bulunduğu durumlarda tutulan kayıtlar rikab mühimmesi olarak adlandırılmaktadır. Sadrazam ordu ile birlikte seferde iken alınan Divan kararlarının kaydedildiği defter ordu mühimmesi olarak zikredilmektedir. Padişah ve sadrazam aynı anda başkent dışında iken vekillerinin aldığı Divan kararları kaymakamlık mühimmesine kaydedilmektedir. Padişah ve sadrazam başkente bulunurken alınan kararların tutulduğu defter mühimme defteri olarak isimlendirilmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010: 7). Buna göre çalışmada incelenen defterlerin padişah ve sadrazamın başkentte olduğu sırada tutulduğu anlaşılmaktadır.

Transkripsiyonu yapılmış ve içerik analizine hazır olan mühimme defterlerinin kapsamı belirlenirken belli kıstaslar gözetilmiştir. İlk olarak mühimme defterlerinin kapsadığı yıllar değerlendirilmiştir. 15. Yüzyıla ait mühimme defterlerinin Osmanlı İmparatorluğunun klasik çağına ait olduğu ve bu nedenle çalışmanın konusu kapsamına girmediği kararı verilmiştir. Ele alınan bir diğer kıstas mühimme defterlerinin sürekliliğidir. Bu kapsamda 1605-1702 yılları arasında hükümler içeren defterlerin neredeyse tüm yüzyılı kapsayacak şekilde ve büyük boşluklara meydan vermeden peş peşe olduğu ancak 1702 ile 1749 yılları arasında bir hüküm içeren deftere rastlanmadığı görülmüştür. Yarım yüzyıllık boşluğun çalışmada eksiklik yaratabileceği düşüncesi ile 1749 yılı ve sonrasına dair hükümler içeren mühimme defterleri araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Böylece çalışmada incelenecek mühimme defterlerinin 1605 ile 1702 yılları arasında olması kararlaştırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun klasik çağı sonrasına (17. yüzyıl) ait mühimme defterlerinin transkript edilmiş versiyonlarına iki farklı kaynaktan ulaşılmıştır. Çalışmada ele alınan mühimme defterlerinde 5 adedi Türkiye

Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından Arap alfabesinden Latin alfabesine transkript edilerek yayınlanmıştır. Yayınlanan bu defterlerin dijital versiyonlarına başkanlığın web sitesi üzerinden erişilmiştir. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumunun çevrimiçi veri tabanı üzerinden mühimme defterlerinin tez konusu olarak seçildiği çalışmalar incelenmiştir. Aynı döneme ait 16 adet mühimme defterinin yüksek lisan tezi kapsamında Latin alfabesine transkript edildiği tespit edilmiştir. Devlet Arşivleri ve yüksek lisans tezleri dışında yayınlanan 5 adet mühimme defterinden birisinin incelenen döneme ait olduğu belirlenmiş ancak baskısı elde edilememiştir. Toplamda 21 adet olan mühimme defteri transkriptlerinden 1 adedi aynı mühimme defterinin transkripti olduğu için çalışma dışı olarak bırakılmıştır.

Tablo 1. İncelenen Mühimme Defterleri

Mühimme No	Mühimme Tarihi (Hicri)	Mühimme Tarihi (Miladi)	Latin Harflerine Transkript Eden	Transkripsiyon Yılı
77-1	1013-1014	1605-106	Gökçe	2019
82	1626-1627	1617-1618	T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü	2000
82-1	1627-1628	1618-1619	T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı	2020
83	1036-1037	1626-1628	T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü	2001
84	1038-1040	1629-1631	Kandıra	1995
85	1040-1041(1042)	1630-1631(1632)	T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü	2002
86	1046	1636-1637	Yüksel	2010
87-2	1046-1048	1636-1638	Murat Topal	2021
88	1046-1048	1636-1638	Kaytaç	2006
91	1056	1646-1647	T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü	2015
96-1	1089-1090	1678-1679	Mercimek	2013
99-1	1100-1101	1688-1689	Çelik	2015
99-2	1100-1101	1688-1689	Tan	2015
101	1101-1102	1690-1691	Karacan	2010
105	1105-1106	1693-1694	Gökbunar	1996
107	1106-1107	1694-1695	Kılıç	1996
109	1108-1109	1697	Demirsoy	2001
111-2	1111-1112	1699-1700	Temel	2019
111-3	1110-1113	1698-1702	Duzcan	2019
111-4	1112-1113	1700-1702	Seçkin	2020

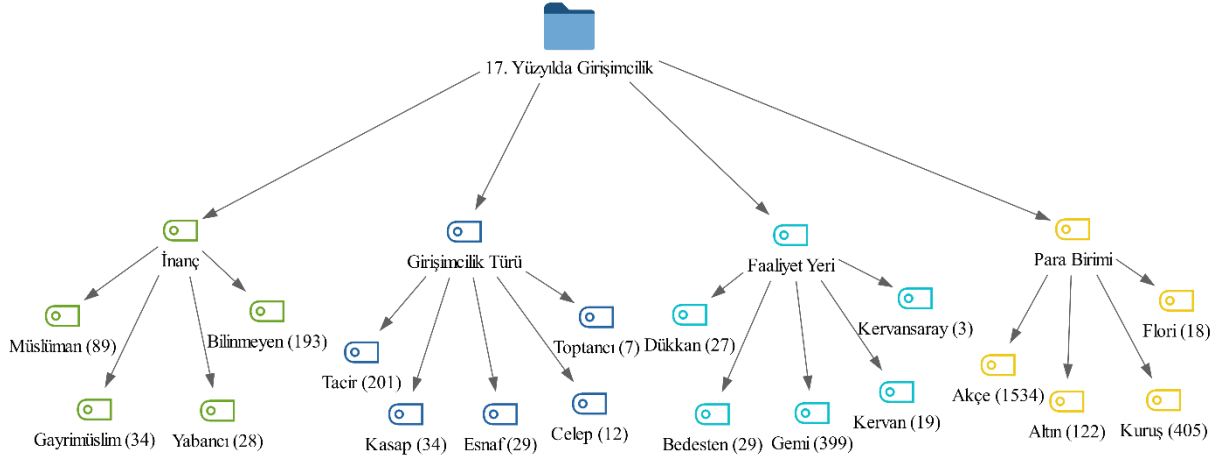
Tablo 1’de sunulan mühimme defterleri içerik analizi metodu ve MAXQDA Analytix Pro 2022 programı kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde araştırmaya konu olan metinler çeşitli bileşenler altında ele alınarak araştırma sorusuna cevap aranmaktadır. Bu bileşenler parçalara ayırma, örnekleme, kodlama, azaltma, anlam çıkarma ve öyküleme olarak sıralanmaktadır. Mühimme defterlerinin bütün halinde ele alınıp değerlendirilmesi, tarihleri dikkate alınarak gruplandırılması ve tekrar edenlerin çıkartılması bahsi geçen bileşenlerin ilk iki aşaması olarak değerlendirilmektedir. Diğer dört bileşen çalışmanın devamında aşamalar halinde uygulanmaktadır (Krippendorff, 2004: 82-83).

İçerik analizinde tanımlayıcı, çıkarımsal, psikometrik ve kestirimsel yaklaşımların genel olarak kabul gördüğü aktarılmaktadır (Neuendorf, 2002: 53). Buna göre bu çalışmanın tanımlayıcı ve çıkarımsal içerik analizine daha yakın olduğu değerlendirilmektedir.

Araştırma sorusunu tanımlayan Osmanlı İmparatorluğunun klasik çağındaki girişimciliği ortaya koymak için ele alınan mühimme defterlerinde kodlamalar yapılmıştır. Bu kodlamalarda ağırlıklı dil bilimsel yöntemler altında gruplandırılan nitelik kodlama yöntemi uygulanmıştır (Saldaña, 2016: 83). Bu kodlamalar yapılırken metinde kodu tanımlayan kelime dizileri metin arama motorlarıyla aranmış ve ifadelerin geçtiği mühimme

hükümleri paragraf olarak ilgili koda atanmıştır (Woolf ve Silver, 2018: 83-84). Bu otomatik kodlamalar sonucunda aynı paragrafta birden çok kodlama yapılmış ve sonuç olarak eşzamanlı kodlama yönteminin de kullanımı gerçekleşmiştir (Saldaña, 2016: 94).

Şekil 1. Araştırma Teması, Kategorileri ve Kodlarının Hiyerarşik İlişkisi

Araştırmada ele alınan Osmanlı İmparatorluğunun 17. yüzyılında girişimcilik teması altındaki kategoriler ve her bir kategori altındaki kodlar Şekil 1’de hiyerarşik biçimde gösterilmektedir. Yine araştırmadaki kategori ve altındaki kodlar mühimme defterlerinden örnek alıntılarla Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Araştırma Kodları ve Örnek Alıntılar

Kategori	Kod	Mühimme Alıntısı
İnanç	Müslüman	“Koçhisar kazâsı sâkinlerinden Hamza ve İsa ve İsmail ve diğer İsa Bali ve Mahmud nâm kimesneler Dergâh-ı Muallâma arzuhâl edip; "bundan akdem tüccâr tâifesinden mezbûr Hamza'nın Hoca Maksud nâm kimesnede üç yüz aded sofrâ bahâsından altmış bin akçesi var iken..." (82-1 numaralı mühimme (1618-1619))
	Gayrimüslim	“Edirnekapı 'daki mirî mumculardan olup hizmeti karşılığında, Çengelköy 'deki bağlarından alınması gereken resmlerin bazılarında muaf olan Yorgi isimli zimmiden, elinde bulunan muafnâme ve temessûke aykırı olarak resm talep edilmemesi.” (82 numaralı mühimme (1617-1618))
	Yabancı	“Nederland elçisi arzuhâl gönderüp Yuvanıs Biram nâm tâcir-i ticâret ile Rum ili ve Amavudluk'a gitmek murâd etmekle murûr u ubûr eylediği yerlerde kendüye ve davar ve hidmetkâna ve âdemîsine müdâhale olunmamak bâbında hükm-i hümâyûnum verilmek ricâ etmeğin ahid-nâme-i hümâyûnum mücebince mürûruna mûmânaat olunmamak üzere yazılmıştır.” (107 numaralı mühimme (1694-1695))
	Bilinmeyen	“Eflak'da vâkı' tuz ma'denlerinden her sene Silistre ve Niğbolı ve Ruscuk iskelelerine mirî için virilü gelen tuz tüccâra ve gayriden mukaddem virilüp ve tüccâra virilenden noksân olmayup her kayası yüzer vukıyye olup ümenânun berâtlarında; "Noksân virilürse tekmîl oluna." diyü mufassal ü meşrûh kayd ü şart olunmuş iken..." (83 numaralı mühimme (1626-1628))
Girişimcilik Türü	Tacir	“Bundan vilâyet-i Leyh'den gelen tüccâr arz-ı hâl sunup; "mezbûrlar Leyh vilâyetinden gelüp Memâlik-i Mahrûse'ye ticâret idüp ve; "Bu makûle tüccâra âhardan dahlolunmaya." Diyü..." (85 numaralı mühimme (1630-1631))
	Kasap	“Kassâblar Kethudâsı Mehmed Südde-i Sa'âdetüm'e arz-ı hâl [sunup]; "hâlâ mirî kassâblardan Mustafâ nâm kimesne Prevadi'de fevtolup memhûr temessûği mücebince mirî koyun akçasından [zimmesinde] üç yük on altı bin dört yüz kırk akça olmağla..." (91 numaralı mühimme (1646-1647))
	Esnaf	“Haleb kâdisına hüküm ki Hâcı Mahmûd 'arz-ı hâl idüb Haleb'de vâkı' kavakçılar esnafı taraflarından şeyh olup kendüden rızâ ve şükran üzere

		iken esnâf-ı mezbûreden ba'zıları bilâ temessük ve bilâ berât meşihât umûruna karışıp dahl itmeleriyle..." (96-1 numaralı mühimme (1678-1679))
	Celep	"Rakka vâlisi vezirim Hasan paşa edam'allahû te'âlâ iclâlehû mektûb gönderüb celeb keşan tâifesinden İbrahim ve Resul refikleriyle bundan akdem Çıldır eyâletinden Haleb'e koyun götürürler iken..." (111-4 numaralı mühimme (1700-1702))
	Toptancı	"...Eflak vilâyetinden cem' u tahsil oluna gelen koyunu bit- tamâm cem' u tahsil idüp mâdemki kifâyet mikdârı koyun cem' olmaya min ba'd matrablara ve sipâhî ve yeniçerilere ve âhardan bir ferde koyun aldurmayup..." (88 numaralı mühimme (1636 – 1638))
	Mumcu	"Mahrûse-i İstanbul'da yazılı mûmci tâ'ifesi bundan akdem Dergâh-ı Mu'allâm'a arz-ı hâl sunup..." (82 numaralı mühimme (1617-1618))
	Kumaş İşleyen	"...İstanmika nâm karyede sâkin ehl-i sûkdan haffâf u abâcılar u bakkâllar ve sâyir ehl-i hıref* tâyifesi Ordu-yı Hümâyûn için akça viregelmiş değiller iken..." (85 numaralı mühimme (1630-1631))
	Sarraf	"...bey' ve şirâ' ve ahz ve i'tâ'da gümüşün ve altunun sarfında nizâ'-ı şedîd ve ihtilâf-ı baîd ve tefâvüt-i fahiş vâki' olup, muâmelâtın ta'tiline müeddî olmağın, nizâ'ları mündefi' olan sarrâfânda vâki' olan ihtilâfları mürtefi' olup..." (101 numaralı mühimme (1690-1691))
	Nalbant	"...Silahdâr Abdullah nâm kimesne bi'l-fi'l Şark Seferinde olup sıhhatde iken akrabâsından Na'lbend Nuh nâm kimesne mezbûr Abdullah için; 'Fevt olmuşdur.' Deyü..." (82-1 numaralı mühimme (1618-1619))
	Ayakkabıcı, Derici	"...mahalle-i mezbûrede sâkın Haffâf İbrahim ve Haffâf Mehmed ve Haffâf Hüseyin ve Berber Hüseyin nâm kimesneler mücerred halil yal için vaz'-ı kadîmin tecâvüz etmişdir deyu takrîr eylediklerin bildürüb..." (111-2 numaralı mühimme (1699 1700))
	Bakkal-Pazarıcı	"Edirne'de sadâret-i uzmâ kâim-i makam Haşan Paşa'mn Bakkal Tanaş nâm zımmiye üç kese akçe deyn-i olmağla..." (109 numaralı mühimme (1697))
	Ekmeççi	"Âsitânesi karşısında malıyla tebadûr ve nişan için vefk eylediği fırın küçük ve değirmensiz olub harcı etmek tekâsülleri tahmîli olunmadığından etmeççiler rağbet eylemeyüb muattal kalub def-i özr olmağla..." (111-3 numaralı mühimme (1698-1702))
	Arpacı	"...Kazâ-i mezbûrda vâki' bakkâllar ve arpacılar ve na'lbendler ve sâir ehl-i hıref tâifesi ulak bârgîrleri için yılda otuz bin akçe ve sakat olan bârgîrler <<için>> tebdiline dahi nice bin akçeleri gidip ve sefer-i hümâyûn vâki' olup..." (82-1 numaralı mühimme (1618-1619))
	Boyacı	"...min ba'd pazarlarda ve boyacıda ve tamgacıda arşunsuz kadîmden işlenegelenden noksân üzere olan boğasılar bey' olunmayup..." (84 numaralı mühimme (1629-1631))
Faaliyet Yeri	Dükân	"Vusûl buldukda, emrüm mücebince vech-i meşrûh üzre zikrolunan dekâkîn ü odalar arsasına muktezâ-yı şer[']-i mutahher üzre ecr-i misliyle mukâta'a takdîr idüp..." (82_ numaralı mühimme (1617-1618))
	Bedesten	"Mahmiyye-i Edirne'de beytü'l-mâl vâki' oldukda bezzâzistânda olan habîlî (?) tüccâr tâyifesinin ba'zıları vâris ve kimi dahı şâhid olup..." (82 numaralı mühimme (1617-1618))
	Gemi	"İzmir iskelesine gelen müste'men gemilerine hufyeten teccessüs itmekden hâlî olmayub husûs-ı mezbûrda 'âdem-i takayyüd sebebi ile mazhar-ı 'ukûbet olmakdan begâyet ihtirâz eylesün deyu emr-i şerif yazılmışdır." (99-1 numaralı mühimme (1688-1689))
	Kervan	"...üç yüz mikdârı huccâc-ı kârbânı basub nicelerin katl ve nicesin dahi mecrûh ve emvâl ve erzâkların ğasb eyleyüb..." (99-2 numaralı mühimme (1688-1689))
	Kervansaray	"Berendar'da olan kârbânsarayı harabe-i meşref olub ta'mîri lâzım ve mühim olub imece tarîkiyle mevcûd olan re'âyâya lâzım gelen yerlerine ta'mîr ü termîmi itdirmeye emr idüb buyurdum ki..." (77-1 numaralı mühimme (1605-1606))

Para Birimi	Akçe	“Hâliyâ mahrûsa-i Haleb ahâlîsi beyninde cârî olan akçe kırkık ve zuyûf ve ziyâde kem-ayâr olup sikke-i hümâyûnum ahvâli muhtell ve müşevveş olduğu i'lâm olunup...” (86 numaralı mühimme (1636-1637))
	Altın	“Mekke-i Mükerrema'de sâkin tüccâr tâ'ifesinden kıdvetül-emâsil ve'l-akrân Hâcî Yûsuf zîde kadruhû ... masâriflanna ve ulûfelerine virdiği seksen üç bin üç yüz yitmiş bir altın hakkını havâle iyledikleri îrâdlandan hakkı alıvermek bâbında...” (105 86 numaralı mühimme (1693-1694))
	Kuruş	“Bundan akdem otuz bin kile tereke nakl için sana on beş(...) gurus virilip zikrolunan zahirenin mu'accelen Musul anbârına irsâl ü teslim it (...) olmağ ? on iki bin kilesi teslim olunup on sekiz bin kilesi (...) i'lâm olunmağın...” (87-2 numaralı mühimme (1636-1638))
	Flori	“Mısır'da sâkin sâbıkâ () Beylerbeyisi olan Bayezid -dâme ikbâlühû-da karzdan on bin altın ve İskenderiye Emmi olan Salamon nâm Yahûdîde on bin flori hakkı olmağla...” (82-1 numaralı mühimme (1618-1619))

Şekil 1 ve Tablo 2'de belirtilen kategoriler ve kodlar belirlenirken araştırma sorularından yola çıkılmıştır. Mühimme defterlerinde tacir, tüccar ve bezirgân kelimelerinin farklı yazılış biçimlerini içeren hükümler “tacir” kodu ile kodlanmıştır. İmalatçılar ele alındığında zanaatkârın türü net olarak açıklanmış ise kendi kodu altında kodlanmıştır. Ancak hükümde esnaf ya da zanaatkârın türü açık bir biçimde açıklanmamışsa, örneğin ehl-i sûk ya da ehl-i hıref biçiminde ifade edilmişse genel “esnaf” kodu altında kodlanmıştır. Girişimcilerin inançları kodlanırken isminden Müslüman olduğu açık bir şekilde anlaşılan girişimciler “Müslüman” olarak kodlanmıştır. Hükümde yabancı olduğu belirtilmeyen ve isimlerinin öncesi ya da sonrasına Yahudi, Ermeni, Rum ya da zimmi gibi sıfatlar eklenen girişimciler “gayrimüslim” olarak kodlanmıştır. Geldiği ülke belirtilen ya da geldiği ülke belirtilmese de gayrimüslim olarak değerlendirilmesi mümkün olmayan yabancı isimli girişimciler “yabancı” olarak kodlanmıştır. Eğer hükümde geçen girişimci yukarıda açıklana üç koda açık bir biçimde atanmıyorsa ya da hükümde genel olarak ele alınıyorsa “bilinmeyen” koduna atanmıştır.

Araştırmanın bu bölümünde ayrıca geçerlilik ve güvenilirliğe dair değerlendirmelere yer verilmektedir. Nicel araştırmalardaki geçerlilik kavramı yerine nitel araştırmalar için önerilen inandırıcılık, otantiklik ve inanılabilirlik kavramları üzerinde durulmaktadır (Creswell ve Miller, 2000: 126-129). Araştırmanın bu kavramlar kapsamında sağlanabilmesi için çeşitli stratejiler uygulanmıştır. Araştırmaya ulaşılabilen bütün dokümanları alarak verinin zenginleştirilmesi bu stratejilerden birisidir. Böylece inandırıcılığın artması amaçlanmıştır. Ayrıca kullanılan verinin online platformlarda erişilebilir konumda olması verinin teyit edilebilmesini sağlamaktadır. Araştırmanın inanılabilirliğini sağlamak için ise araştırmada elde edilen kodlar doğrudan alıntılarla açıklanmaktadır (Creswell ve Creswell, 2017: 274-276). Güvenilirliğini sağlamak için ise iki farklı strateji kullanılmıştır. İlk strateji verilerin otomatik kodlanmasının sağlayarak (Kuckartz ve Rädiker, 2019: 79-81) güvenilirliğin oldukça yüksek düzeye çıkartılmasıdır. Otomatik kodlama ile insan hatasından kaynaklanabilecek kodlama hatalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır (Zamith ve Lewis, 2015). Elde edilen toplam 3989 kodun sadece 539 adedi (yaklaşık %14) manuel olarak kodlanmıştır. Geriye kalan %86'lık bölüm otomatik kodlama yöntemiyle kodlanmıştır. Daha önceden otomatik kodlanan ve kontrol edilen girişimcilik üst kodu altındaki kodlar programda geri çağrılarak inanç üst kodu altındaki kodlardan birisine veya birkaçı mevcut kodların üstüne kodlanmıştır. Manuel olarak yapılan kodlamada da güvenilirliğin artırılması için bahsi geçen kodlar, birisi akademisyen diğeri akademi dışından olmak üzere iki farklı tarih uzmanı incelemesine tabi tutulmuştur. Burada uzmanlardan kodlama yapması beklenmemiş ancak kodlama yapılan kavramların doğru olup olmadığı kontrol ettirilmiştir (Bazeley, 2013: 150-151).

4. BULGULAR

Hem otomatik hem de manuel olarak kodlanan mühimme defterlerine dair bulgular önce klasik içerik analizine uygun bir biçimde ele alınmakta ardından betimsel olarak değerlendirilip nitel içerik analizi gerçekleştirilmektedir (Gökçe, 2019: 47-48). Bu kapsamda belgelerde yapılan kodlamalar ve bu kodlamaların frekansları Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Kod Frekansları

Kategori	Kod	Kod Frekansı
İnanç	Müslüman	89
	Gayrimüslim	34
	Yabancı	28
	Bilinmeyen	193

Girişimcilik Türü	Tacir	201
	Kasap	34
	Esnaf	29
	Celep	12
	Toptancı	7
	Mumcu	9
	Kumaş İşleyen	8
	Sarraf	4
	Nalbant	4
	Ayakkabıcı, Derici	4
	Bakkal-Pazarıcı	12
	Ekmekçi	23
	Arpacı	2
	Boyacı	6
Faaliyet Yeri	Dükkan	27
	Bedesten	29
	Gemi	399
	Kervan	19
	Kervansaray	3
Para Birimi	Akçe	1534
	Altın	122
	Kuruş	405
	Flori	18

Tablo 3'te aktarılan kod frekansları dikkate alındığında “inanç” kategorisi altında en çok “bilinmeyen” kodunun kodlandığı görülmüştür. Buradan girişimcilik türü altında kodlanan girişimcilerin çoğunun Müslüman, gayrimüslim veya yabancı olup olmadıkları anlaşılamadığı sonucuna varılmaktadır. “Bilinmeyen” kodundan sonra “inanç” kategorisi altında en çok “Müslüman” kodu kodlanmıştır. “Müslüman” kodu frekansının “gayrimüslim” ve “yabancı” kodları frekanslarının toplamından fazla olması dikkat çekici bulunmaktadır. “Girişimcilik Türü” kategorisi altında en çok “tüccar”, “faaliyet yeri” kategorisi altında en çok “gemi” ve “para birimi” kategorisi altında en çok “akçe” kodlarının kodlandığı göze çarpmaktadır. Frekanslar yönünde öne çıkan kodlar dikkate alındığında incelenen mühimme defterleri dönemindeki girişimciliğin yapısına dair ipuçlarının belirginleşmeye başladığı söylenebilmektedir.

Analiz edilen mühimme defterlerindeki “girişimcilik türü” kategorisi ile “faaliyet yeri” kategorileri arasındaki muhtemel ilişkilerini ortaya koyabilmek için kod ilişkileri tarayıcısı kullanılmış ve Tablo 5'teki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 5. Girişimcilik Türü- Faaliyet Yeri Kategorileri Kod İlişkileri

Kategori	Kod	Faaliyet Yeri				
		Dükkan	Bedesten	Gemi	Kervan	Kervansaray
Girişimcilik Türü	Tacir	2	5	32	4	1
	Kasap	0	0	1	0	0
	Esnaf	2	1	0	0	0
	Celep	0	0	0	0	0
	Toptancı	0	0	2	0	0
	Mumcu	0	0	0	0	0
	Kumaş İşleyen	0	0	0	0	0
	Sarraf	0	0	0	0	0
	Nalbant	0	0	0	0	0
	Ayakkabıcı, Derici	0	0	0	0	0
	Bakkal-Pazarıcı	0	0	0	0	0

Ekmekçi	1	0	1	0	0
Arpacı	0	0	0	0	0
Boyacı	1	0	0	0	0

Girişimci türlerinin faaliyet yerleri ile ilişkisi incelendiğinde çoğunlukla tacirlerin tüm faaliyet yerleri ile ilişki halinde olduğu görülmüştür. Tacirlerin en çok ilişki halinde oldukları faaliyet yerinin ise gemi olduğu dikkat çekmektedir. Bunun iki sebebinin olduğu söylenebilmektedir. İlki incelenen dönemde ticaretin yoğun bir şekilde gemilerle yapılması olabilir. İkinci olarak da gemi yolu ile ticaret yapan tüccarların ve deniz ticareti yollarının diğer faaliyet yerlerine göre daha fazla Divan-ı Hümayu'nun konusu olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Girişimcilik Türü- Para Birimi Kategorileri Kod İlişkileri

Kategori	Kod	Para Birimi			
		Akçe	Altın	Kuruş	Flori
Girişimcilik Türü	Tacir	36	6	16	0
	Kasap	17	0	1	0
	Esnaf	8	1	0	0
	Celep	2	0	0	0
	Toptancı	2	0	0	0
	Mumcu	1	0	0	0
	Kumaş İşleyen	1	0	0	0
	Sarrafi	1	1	2	0
	Nalbant	1	0	0	0
	Ayakkabıcı, Derici	1	0	0	0
	Bakkal-Pazarıcı	5	0	0	0
	Ekmekçi	4	0	1	0
	Arpacı	2	0	1	0
	Boyacı	1	0	1	0

Tablo 6'da belirtilen girişimci ile para birimlerinin ilişkisi ele alındığında akçenin tüm girişimci türleri ile yoğun bir şekilde ilişki halinde olduğu görülmüştür. Dönemin öne çıkan para birimi olan gümüş akçenin girişimcilerle beraber ele alınmasının normal olduğu düşünülmektedir. Ayrıca zayıf da olsa altın sikke ve kuruşun da bazı girişimcilik türleriyle ilişki halinde olduğu söylenebilmektedir. Kuruşun girişimcilik türleri ile zayıf ilişki halinde olmasının nedenlerinden birisinin incelenen dönemin ancak sonlarında kuruş-para sistemine geçilmesi olduğu düşünülmektedir. Miladi 1690 yılı sonrasında kuruş-para sistemine geçildiği için bu tarih sonrasında mühimme defterlerinde kuruş ibaresiyle daha fazla karşılaşılacağı düşünülmektedir (Danık, 2021: 220; Karakoç, 2021: 6). Bunun yanında incelenen dönemde sıklıkla kullanıldığı bilinen yabancı para birini olan florinin (Pamuk, 2003: 9-10) girişimciler ile ilişkisi tespit edilememiştir.

Tablo 7. Girişimcilik Türü – İnanç Kategorileri Kod İlişkileri

Kategori	Kod	İnanç			
		Müslüman	Gayrimüslim	Yabancı	Bilinmeyen
Girişimcilik Türü	Tacir	49	17	28	122
	Kasap	17	7	0	13
	Esnaf	6	1	0	24
	Celep	5	1	0	8
	Toptancı	3	1	0	6
	Mumcu	0	2	0	7
	Kumaş İşleyen	1	1	0	7
	Sarrafi	1	2	0	2

Bundan akdem Selanik'den ve Memâlik-i Mahrûsem'den ba'zı tüccâr tâyifesi Dolyan Panayırı bâzârına varup metâ'ların bey' idüp avdet eyledüklerinde Köstendil sancağında ba'zı eşkiyâ vü ehl-i fesâd cem' olup zikrolunan tüccâr tâyifesin... (82 numaralı mühimme (1617-1618)).

İskenderiyye kâdîsına hüküm ki: Sen ki mîr-i mîrânsın, Südde-i Sa'âdetüm'e mektûb gönderüp; "livâ-i mezbûra tâbi' deryâ kurbinde vâkı' Bar ve Ülgün Kal'aları'nun neferâtı Frengistân vilâyetine tâbi' kadîmden itâ'at üzre olan Dubravenik Kal'ası'nun tâcirleri gemiler ile ticârette gezerken zikrolunan Bar ve Ülgün neferâtı ale'l-gafle mezbûrları basup... (82 numaralı mühimme (1617-1618)).

Nehr-i Sava kenarında Budun'un müceddeden istihkâmı ref ve içinde olan Nemçe 'askeri ihrâç olunduktan sonra yine tüccar tâifesinin makr u mahr me'adları olmak üzere etrafı mesdûd şehre tarh olunub... (111-4 numaralı mühimme (1700-1702)).

Yukarıda doğrudan alıntılanan hükümlerde Divan-ı Hümayun'un güvenlik sorunu yaşayan ya da yaşaması muhtemel tüccarlara yönelik talimatlar verildiği anlaşılmaktadır. Örneklerde paylaşılan Selanik, İskenderiye ve Budin gibi İmparatorluğun farklı uçlarındaki şehirlerde ticaretin güvenle sağlanması ve tüccarların korunması için birçok hükmün ilgili bölgelerdeki kadıklara gönderildiği görülmüştür. Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğunun yönetsel açıdan girişimciliğini geri plana atmadığı tersine hemen her zaman ön planda tuttuğu söylenebilmektedir.

Mühimme hükümlerinde yabancı olarak değerlendirilen tacirlere sıklıkla yer verildiği göze çarpmaktadır. Bazı hükümlerde yabancı tacirlerden genel olarak bahsedildiği görülmüştür.

İstib Ağrıboz devlet-i ebed-peyvendimle Venedik vezîri ve cumhuri tenbîh-i muslaha ve murâdî vâkı' olmağla ba'de'l-yevm Venediklilerin tüccâr ve adamları berren ve nehren emn ü emân üzere yürütüb a'sâb yanlarında sakay ta'addîsi ve emvallerine taarruz olunmayub ve şerâit-i sulh ve salâha muvaffak hareket ile akıbetlerini bâis olur... (111-3 numaralı mühimme (1698-1702)).

Yukarıda alıntılanan mühimme hükmünde Venedikli tüccarların Eğriboz adasında karadan ve nehirde yolculuk yapmalarına müdahale edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Trablusşâm beğlerbeğisine ve Saydâ kâdîsına hüküm ki: "Efrenc tâyifesinden Göbin nâm bâzergân bundan akdem ticâret için Saydâ'ya gelüp Saydâ'da sâkin bâzergânlar ile ma'an balyosları marifetiyle iki seneden mütecâviz oturub... (91 numaralı mühimme (1646-1647)).

Yukarıdaki hükümde ise yabancı tacir ismiyle zikredilmiş ve şikâyetinin çözülmesi için bugünkü Lübnan sınırları içerisinde bulunan Trablusşâm ve Sayda şehirlerindeki kadılara emir gönderilmiştir.

Müslüman ve gayrimüslim girişimciler ayrı ayrı ele alınmadan önce birlikte ele alındığı hükümlere örnek aşağıda verilmektedir.

Sen ki Kâdîsın, Südde-i Saâdetime mektûb gönderip; "Tire'de sâkin İdris nâm Kâdî civârında olan... bâzergân ve ehl-i sükdan nice Müslimânların ve zimmîlerin hilâf-ı şer'-i şerif akçelerin ve esbâbın alıp vermeyip... Vardıkda bu husûsa her biriniz bizzât gereği gibi mukayyed olup... (82-1 numaralı mühimme (1618-1619)).

Yukarıda paylaşılan mühimme hükmünde tüccar-esnaf ya da Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapılmadan onlara musallat olan eşkiyaya karşı önlemlerin alınması emredilmektedir. Buradan hareketle Osmanlı İmparatorluğunun girişimci türleri ya da girişimcilerin inançları arasında bir ayrımı öngörmediği anlaşılmaktadır.

Bâ hatt-ı Abdullah Efendi ân cânib-i Abd Çelebi Tüccâr tâ'ifesinden Davud nâm zimmînün yük ile iki dav(b)an zâyî* olmağla teftîş olup, zuhûra getirülmek için Halep kâdîsma ve müsellemine emr-i şerif yazılmıştır. (No 84 numaralı mühimme (1629-1631)).

Yukarıdaki hükümden Davud isimli gayrimüslimin yükü ile kaybolan iki devesine dair soruşturmanın yapılması için Halep kadısına emir yazıldığı anlaşılmaktadır.

Cevlanlu zimmîleri Südde-i Sa'âdetüm'e arz-ı hâl sunup; "bunlar ticâret tarîkiyla Acem'e varup gelüp bâzergân tâyifesinden olmağla yolda ve izde beğlerbeği âdemlerinden ve sâyir ehl-i örf tâyifesinden dahl ü ta'arruz olunmamak" bâbında hükm-i hümayûnum recâ eyledükleri ecilden buyurdum ki... (85 numaralı mühimme (1630-1631)).

Yukarıda doğrudan alıntılanan hükümde Şam yakınlarındaki Cevlan şehrinden olan gayrimüslim tacirlere İran'la ticaret yapmaları hususunda engel olunmaması gerektiği emredilmektedir.

Mühimme hükümlerinin bazılarında Müslüman olduğu anlaşılan girişimcilerden isimlerini zikrederek bahsedildiği görülmüştür.

İstanbul kâdîsına hüküm ki: Meşâyih-ı ızâmdan Mevlânâ Osmân Südde-i Sa'âdetüm'e arz-ı hâl idüp; "mahmiyye-i mezbûrede vâkı' Ma'cûncü Çârşûs'ında vâkı' mülk etmekci furunından beyâz etmek işlenüp kimesneye zarar u te'addîsi yoğiken... (85 numaralı mühimme (1630-1631)).

Yukarıdaki hükümde Mevlana Osman isimli ekmekçinin İstanbul'daki Macuncu Çarşısındaki fırınında yaşadığı probleme dair emir görülmüştür. Ağırlıkla tüccarlara dair hükümlerle karşılaşılsa da İstanbullu bir esnafın probleminin de Divan-ı Hümayunda görüşülüp karara bağlandığı görülebilmektedir.

Selanik kâdîsına hüküm ki: Tüccâr tâyifesinden Seyyid Mustafâ ve Seyyid Ömer ve Seyyid Hasan ve Seyyid Mehmed ve sâyir tüccârlar Dergâh-ı Mu'allâm'a arz-ı hâl idüp; "bunlar kadîmden ba'zı metâ' * ile varup taht-ı kazânda fûrûht idegelmişler iken... (85 numaralı mühimme (1630-1631)).

Yukarıdaki mühimme hükmünde Selanik'te ticaret yapan ve sadece dördünün isimleri açıkça zikredilen ancak kalabalık olduğu anlaşılan Müslüman tüccar grubundan bahsedilmektedir. İsimleri belirtilen tacirlerin Müslüman oldukları açıkça anlaşılmaktadır. İsimlerinin başında Seyyid lakabı olsa da Arapların isimlerinde kullandıkları "ibn" veya "bin" gibi takıların olmaması Osmanlı İmparatorluğu tebaasına mensup Müslüman Türklerden oldukları izlenimini güçlendirmektedir.

Bursa kâdîsına hüküm ki; Tüccâr tâifesinden Hâcî Hasan nâm kimesne Südde-i sa'âdetü'me arz-ı hâl idüp bundan akdem bin iki yüz guruş kıymetli Dârîli ve Bağdâdî ile Şâm-ı şerîfden gelür iken kazâ-i mezbûra tâbi' Başköy nâm karyeye terk itdükde zikr olunan emti'ası sirka olunup... (88 numaralı mühimme (1636 – 1638)).

Yukarıdaki hükümde Bursa ve Şam arasında ticaret yapan ve ticari malının bin iki yüz kuruş değerindeki kumaşlarının bir kısmı kaybolan Hacı Hasan isimli tacirden bahsedilmektedir. İsim ve lakabı Müslüman ve Türk girişimci olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Gümölcine kâdîsına hüküm ki: Tüccâr tâyifesinden Mehmed Südde-i Sa'âdetüm'e gelüp; "mezbûr ticâretle gelürken kazâ-i mezbûra tâbi' Kalfa nâm karyede konup müsâfir oldukda gice ile Samed ve Haşan ve Çingâne Oruç ve Alî nâm kimesneler mezbûrı basup altı yüz zirâ' Drama bezi ve kırk beş top abâ ve on bin akçalık incü ve beş bin nakd akça ve sâyir emvâl ü erzâkın yağmâ vü gâret idüp ..." mahallinde şer'le görölüp icrâ-yı hakk olmaz ise Asitâne-i Sa'âdetüm'e havâle oluna, i i diyü şurûtıyla yaztımışdur. (91 numaralı mühimme (1646-1647)).

Yukarıdaki hükümde Hasan isimli tacirin altı yüz arşınlık Drama kumaşı, kırk beş top yünlü aba, on iki bin akçe değerinde incisi ve beş bin nakit akçesinin Gümölcine yakınlarında yağmalandı aktarılıp davanın çözülmesi ve çözülmez ise Divan-ı Hümayuna havale edilmesi gerektiği yazılmaktadır. Yine isimden yola çıkarak girişimcinin Müslüman ve Türk olduğu söylenebilmektedir. Yağmalanan malı dikkate alındığında oldukça varlıklı ve yüksek sermaye ile ticaret yapan bir tüccar olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Tüccâr tâyifesinden Hâcî Hüseyin gelüp; "mukaddemâ Çorum Beği olan Mehmed[e] bin elli () senesinde ber-vech-i karz iki bin beş yüz yetmiş iki esedî guruş virüp... (91 numaralı mühimme (1646-1647)).

İstanbul'da sâkin tüccârdan Hâcî Mehmed nâm kimesne gelüp; "hâliyâ Bolı Sancağı Mütessellimi olan kıdvetü'l-emâcîd ve'l-ayân Alî zîde mecdühûda beş bin altı yüz tokuz buçuk guruş hakkı olup... (91 numaralı mühimme (1646-1647), Konum 2541).

Mekke-i Mükerrreme şerifi Şerif Abdullah b.Haşim'e name-i hümayun ki, Mekke-i Mükerrreme'de sâkin tüccâr tâ'ifesinden kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Hâcî Yûsuf zîde kadruhû dergâh-ı mu'allâma arz-ı hâl idüp şerhây-ı sâbıkâdan Şerif Ahmed bin Zeyd ve Şerif Sa'd bin Sa'd Şerif Muhsin bin Hâlîl'in hare ve masâriflanna ve ulûfelerine virdiği seksen üç bin üç yüz yitmiş bir altun hakkın... (105 numaralı mühimme (1693-1694)).

Yukarıdaki hükümlerde Müslüman ve Osmanlı İmparatorluğu tebaasından oldukları anlaşılan tacirlerin verdikleri yüklü miktarda borçlara dair emirler görülmüştür. Özellikle üçüncü sıradaki hükümde "kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân" iltifatı ile paylaşılan Hacı Yusuf isimli girişimcinin, aynı hükümde zikredilen ve isimlerinde "bin" takısı bulunan Araplardan açık bir biçimde ayrıldığı görülmüştür. Buradan girişimcinin Müslüman Türk olduğu izlenimi doğmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu mensubu Müslüman Türklerin Akdeniz ve Karadeniz ticaretindeki rollerini ortaya koyan mühimme hükümleri ile de karşılaşılmaktadır.

Mûsâ Re'is ve Maksûd Re'is nâm kimesneler [arz-ı hâl sunup;] tüccârdan yigirmi yedi nefer kimesneler ile Trablusgarb'dan gelürken gemileri sulanup karaya çıkmağla Avlonya'da... (82 numaralı mühimme (1617-1618)).

Mısır muhafazasında [olan] Vezîr Mustafa Paşa'ya ve Mısır Kâdîsına ve Dimyat Kâdîsına hüküm ki: "Hacı Veliyyüddin nâm kimesnenin tüccardan Eminüddin Mellâh-ı Sükkerî nâm kimesne ile ticâret husûsu için bazı muâmele-i şer'iyyeleri olmağla... Yusuf nâm kimesne âdemlerinden Ali nâm kimesneyi Dimyat'a gönderip... (82-1 numaralı mühimme (1618-1619))

Kefe Beylerbeyisine ve Kefe Kâdîsına ve Müfettişine hüküm ki: Küre-i Ma'mûre'de vâkı' olan ma'den-i hümayûn... Mehmed -dâme mecdühû-ya i'timâd-ı hümayûnum olmağın umûr-i

ma'den... mezbûr kulum marifetiyle kifâyet mikdârı esîr alınıp ve sâir mühimmâtı görülüp ihyâsı fermânım olup lâkin bakır Kefe'de fûrûht olunmak mümkün olmayıp... (82-1 numaralı nühimme (1618-1619))

Yukarıda alıntılanan mühimme hükümleri dikkate alındığında Müslüman Türk tüccarların ve kaptanların Akdeniz'in doğusundaki Dimyat ve Akdeniz batısında bulunan Trablusgarp gibi şehirlerde aktif deniz ticareti yaptıkları görülmüştür. Ayrıca Kırım yarımadasında bulunan Kefe limanından bakır gibi madenleri almak üzere bizzat Osmanlı İmparatorluğu sarayı tarafından görevlendirilen tüccarların olduğu tespit edilmektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunun klasik dönem sonrasına denk gelen 17. yüzyılında alınmış Divan-ı Hümayun kararlarını içeren mühimme defterlerinde dönemin girişimcilik iklimini ortaya koyacak kanıtlarla karşılaşılmıştır. Ele alınan 1605 ile 1702 tarihleri arasındaki mühimme hükümlerinde ticaret ile uğraşan girişimcilere esnaf ve zanaatkârlara göre daha fazla yer verildiği görülmüştür.

Esnaf ve zanaatkârların problemlerini daha çok buldukları bölgedeki kadınlıklar aracılığıyla çözdüğü ve dolayısıyla çok azının Divan-ı Hümayun'a intikal ettiği değerlendirilmektedir (Çeken, 2020: 330-332). Buna karşın tüccarların problemlerinin esnafkârlara kıyasla -hem finansal hem de siyasal açıdan- daha büyük ve genellikle dış ticaretle ilişkili olduğu söylenebilmektedir. İncelenen hükümlerde tüccarların ağırlıklı olarak deniz yoluyla ticaret yaptıkları ve akçe ve kuruş para birimlerini tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Dönemde yaygın olarak kullanılan Venedik dukasının (flori) ise girişimcilerle ilişkisi tespit edilememiştir (Pamuk, 2003: 9-10).

İncelenen mühimme defterlerinde Müslüman Türk girişimcilerin gayrimüslim ve yabancı girişimcilere göre daha fazla hükümde yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca hükümlere yer alan Müslüman Türk girişimcilerin Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesinde (ODKA), Akdeniz'de ve Karadeniz'de oldukça aktif bir faaliyet halinde oldukları görülmüştür. Faaliyet halinde olan Müslüman Türk tüccarların büyük ölçüde sermaye birikimlerine sahip oldukları mühimme hükümlerine konu olan verdikleri borç miktarlarından yola çıkarak söylenebilmektedir.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğunun 17. yüzyılında girişimciliğin gayrimüslim ya da yabancıların elinde olduğu ve Müslüman Türk girişimci sınıfının bulunmadığı iddiaları desteklenememiştir. Bun karşın ilgili dönemde, Müslüman Türk tüccarların gayrimüslim ve yabancı girişimcilere göre daha fazla sayıda ve/veya daha aktif olduğuna dair kanıtlarla karşılaşılmıştır. Ancak elde edilen bulguların 17. yüzyıl içerisinde yer alan ve transkripsiyona tabi tutulan mühimme hükümlerinden yola çıkılarak elde edilmesi araştırmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Daha önceki veya daha sonraki yüzyıllara dair mühimme defterlerinde de benzer çalışmaların yapılmasının gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca 17. yüzyıla dair daha fazla mühimme defterinin transkript edilmesi daha detaylı sonuçlar elde edilmesi fırsatı sunabilecektir.

KAYNAKÇA

Mühimme Defterleri

- Çelik, Reşat. "99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi(1-90)." vol. Yüksek Lisans, Bitlis Eren Üniversitesi/ Mardin Artuklu Üniversitesi, 2015.
- Demirsoy, Muhammet H. "109 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi." vol. Yüksek Lisans, Ege Üniversitesi, 2001.
- Duzcan, Burcu. "111 Numaralı Mühimme Defterinin 338.-507. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi." vol. Yüksek Lisans, Artvin Çoruh Üniversitesi, 2019.
- Gökbunar, Bekir. "105 No'lu Mühimme Defteri (Özet-Transkripsiyon)." vol. Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi, 1996.
- Gökçe, Serpil "77 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyonu ve Hükümlerin Özeti (1-370)." vol. Yüksek Lisans, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, 2019.
- Kandıra, Durmuş. "84 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)." vol. Yüksek Lisans, İstanbul Üniversitesi, 1995.
- Karacan, Tuba Meryem. "101 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi." vol. Yüksek Lisans, Akdeniz Üniversitesi, 2010.
- Kaymaz, Fatma. "88 No'lu Mühimme Defteri (Transkripsiyon Ve Özet)." vol. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Kılıç, Mustafa. "107 Numaralı Mühimme Defteri: Transkripsiyon, Tahlil ve Değerlendirme." vol. Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi, 1996.
- Mercimek, Yunus. "96 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 1-99)." vol. Yüksek Lisans, Gaziantep Üniversitesi, 2013.
- Murat Topal, Gözde. "87 Numaralı Mühimme Defteri'nin Latin Harflerine Çevrilmesi ve Hükümlerin Değerlendirilmesi (98-197)." vol. Yüksek Lisans, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, 2021.
- Seçkin, Özlem. "111 Numaralı Mühimme Defteri'nin 508.-709. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi." vol. Yüksek Lisans, Artvin Çoruh Üniversitesi, 2020.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. 82 Numaralı Mühimme Defteri (1026-1027/1617-1618) Özet - Transkripsiyon - İndeks ve Tıpkıbasım. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. 83 Numaralı Mühimme Defteri (1036-1037/1626-1628) Özet - Transkripsiyon - İndeks ve Tıpkıbasım. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2001.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. 85 Numaralı Mühimme Defteri (1040-1041(1042)/1630-1631(1632)) Özet - Transkripsiyon - İndeks. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2002.
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. 91 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1056/M. 1646-1647) Özet - Çeviri Yazı - Tıpkıbasım. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2015.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı. 82-1 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1027-1028/M. 1618-1619) Özet - Çeviri Yazı. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2020.
- Tan, Mehmet Ali. "99 Numaralı Mühimme Defteri Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi(91-180)." vol. Yüksek Lisans, Bitlis Eren Üniversitesi/ Mardin Artuklu Üniversitesi, 2015.
- Temel, Recep. "111 Numaralı Mühimme Defterinin 168.-337. Sayfalarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi." vol. Yüksek Lisans, Artvin Çoruh Üniversitesi, 2019.
- Yüksel, Hülya. "86 Numaralı Mühimme Defteri (Transkripsiyon, Özet ve Değerlendirme)." vol. Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi, 2010.

Araştırma Eserleri

- Akdağ, M. (1949). Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisadi yapısı. Belleten, XIII(51), 497-568.
- Akkuş, Y., & Mentüş, S. A. (2018). Osmanlı İmparatorluğu'nda Girişimcilik: Klasik Dönem Üzerine Bir Çalışma. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(2), 169-186.
- Aşkın, A., Nehir, S., & Vural, S. Ö. (2011). Tarihsel süreçte girişimcilik kavramı ve gelişimi. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6(2), 55-72.
- Bailey, F. E. (1942). British policy and the Turkish reform movement: A study in Anglo-Turkish relations 1826-1853. Cambridge: Harvard University Press.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. (2010). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi (Vol. 108). İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Bazeley, P. (2013). Qualitative data analysis: Practical strategies. London: Sage.
- Bozpinar, C. (2021). Osmanlı Kapitülasyonlarının Tesisi: Zihniyet Bağlamında Bir Bakış. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(46), 350-358.
- Braudel, F. (2017). Maddi Uygarlık: Mübadele Oyunları. İstanbul: İmge Kitapevi Yayınları.
- Candan, H. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Türk Topraklarında Girişimcilik Serüvenine Dair Bir Değerlendirme. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2), 157-174.
- Cantillon, R. (2010). An Essay on Economic Theory: An English Translation of Richard Cantillon's Essai Sur La Nature Du Commerce En Général (C. Saucier, Çev.). Alabama: Ludwig von Mises.

- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. California: Sage publications.
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice*, 39(3), 124-130.
- Çakırer, M. A. (2016). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Çeken, Ç. K. (2020). Legal Problems Women Faced With Respect to Land in the Ottoman Empire and Women's Applications to the Divan-i Humayun (Examples from the Ahkam Registers). *Electronic Turkish Studies*, 15(1), 327-344. doi:10.29228/TurkishStudies.40201
- Damık, S. (2021). 1723-1736 İran Seferleri Sırasında Ankara Kazasından Toplanan Avarız Vergileri (Şer'iyeye Sicillerine Göre). *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 216-251.
- Durukan, T. (2006). Düünden bugüne girişimcilik ve 21. yüzyılda girişimciliğin önemi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 25-37.
- Ergen, M. (2014). *Girişimci Kapital (Silikon Vadisi Tarihi ve SturtUp Ekonomisi)*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Faroqhi, S. (2006). Kentlerde Toplumsal Yaşam. In H. İncalcık & D. Quataert (Edit.), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Faroqhi, S. (2014). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler (N. Berktaş, Çev.)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Geyikdağı, V. N., & Geyikdağı, M. Y. (2011). Foreign direct investment in the Ottoman Empire: Attitudes and political risk. *Business History*, 53(3), 375-400.
- Gökçe, O. (2019). *Klasik ve Nitel İçerik Analizi: Felsefe, Yöntem, Uygulama*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- İncalcık, H. (2000). *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600*. Phoenix Press.
- İncalcık, H. (2014). *Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I (54 ed.)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kamaç, H., & Kışma, Z. A. (2020). Türk girişimciliğinin tarihi ve gelişimi. *Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 129-148.
- Karadal, H., & Saygın, M. (2013). *İnovasyon Yetenekleri ve Girişimcilik*. In H. Karadal (Edit.), *Girişimcilik*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Karakoç, İ. (2021). Osmanlı Devleti'nde Kâğıt Paraya Geçiş Sürecinde Evrâk-I Nakdiyyenin Yeri ve Etkileri. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*(1), 1-54.
- Köse, M. Z. (2005). *Osmanlı-Venedik Ticareti : (1600-1630)*. (Ph.D. Ph.D.), Marmara Üniversitesi (Turkey).
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Thousand Oaks: Sage publications.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing qualitative data with MAXQDA*. Cham: Springer.
- Küçük, O. (2015). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi (8 ed.)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kütükoğlu, M. S. (2020). *Mühimme Defteri*. In TDV İslam Ansiklopedisi: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Neuendorf, K. A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi (3 ed.)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2005). The evolution of factor markets in the Ottoman Empire, 1500-1800. Paper presented at the The Rise, Organization and Institutional Framework of Factor Markets, Utrecht.
- Saldaña, J. (2016). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. California: Sage.
- Sami, F. (2016). *Bir Fikrin Mi Var? Girişimciliğin Kitabı*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Schumpeter, J. A. (2000). Entrepreneurship as innovation. *Entrepreneurship: The social science view*, 51-75.
- Tabakoğlu, A. (2008). *Türkiye İktisadi Tarihi (8 ed.)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Turan, Ş. (1968). Venedik'te Türk Ticaret Merkezi. *Belleten Türk Tarih Kurumu*, 32(17), 247-283.
- Tutar, H., & Altınkaynak, F. (2014). *Girişimcilik (Temel Girişimcilik ve İş Kurma Süreci)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi (10 ed. Vol. 2)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Wolf, N. H., & Silver, C. (2018). *Qualitative analysis using MAXQDA: The five-level QDATM method (2 ed.)*. New York: Routledge.
- Zamith, R., & Lewis, S. C. (2015). Content Analysis and the Algorithmic Coder: What Computational Social Science Means for Traditional Modes of Media Analysis. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 659(1), 307-318. doi:10.1177/0002716215570576